

Bernardin Škunca

CRKVA – GRAĐEVINA, ŠTO JE TO? (III)

*Ekklesia, tj. okupljena zajednica daje ime crkvi-građevini (= ecclesia)
– Definicija crkve-građevine iz nutarnjeg sadržaja – Oltar, uzrok i bît
crkve-građevine – Oltar, stol (samo) za euharistiju.*

CRKVA – GRAĐEVINA „IZNUTRA”

Crkva-građevina je izvorno dobila ime po živoj zajednici vjernika (Ekklesia=okupljena zajednica) koja se sastaje na određenom mjestu, najčešće u određenoj zgradi. Odatle ta zgrada dobiva isto ime: ecclesia=crkva. U prvotnom i pravom smislu, upravo je Zajednica (Ekklesia) „stan Božji” ili „Božja građevina”, „Božji hram”, prema riječi sv. Pavla: „Vi ste hram Boga živoga, kao što reče Bog: prebivat ću u njima, i bit ću Bog njihov a oni moj narod” (2 Kor 6,16).

S takvih polazišta treba razmišljati o nutarnjem sadržaju crkve-građevine. Ona je zgrada gdje se narod Božji sabire na Božji poziv (P. Gy). Crkvu čini Bog koji poziva i okupljena zajednica koja se odziva. Crkva-građevina u tom ima ulogu „posrednika”, odnosno ulogu „znaka”, jer njezin nutarnji sadržaj nije ništa drugo nego skup znakova preko kojih se prepoznaje živa Crkva. Što je, u stvari, crkva-građevina „iznutra”?

Definicija crkve-građevine iz nutarnjeg sadržaja

U tijeku kršćanske povijesti, crkva-građevina je postupno dobivala određenu namjensku definiciju. Opisno rečeno, tu bismo definiciju mogli ovako izraziti:

- crkva je posvećena zgrada u kojoj se kršćani okupljaju s višestrukim ciljem od kojih je svaki usmjeren slavljenju Boga;
- određenije rečeno, crkva-građevina je mjesto gdje okupljena zajednica slavi euharistiju – središnji sakrament Crkve – a zatim i druge sakramente, od sakramenta krštenja koji vjernika uvodi u Crkvu i koji ga vodi prema euharistiji, do ostalih sakramenata po kojima vjernik ili okupljena zajednica žive svoj život s Bogom i u Bogu po Isusu Kristu;

Crkva-gradevina je mjesto gdje okupljena zajednica vjernika slavi središnji sakrament — euharistiju, a zatim druge sakramente.

- crkva je mjesto gdje se naviješta i sluša Božja riječ;
- crkva je mjesto gdje se čuvaju svete čestice sakramenta euharistije i gdje se vjernici klanjaju prisutnom Isusu pod prilikama kruha;
- crkva je mjesto gdje vjernici zajedno obavljaju izvan-liturgijske pobožnosti;
- crkva je mjesto gdje vjernik dolazi pojedinačno da se moli i razmišlja.

Sažeto rečeno, crkva-gradevina je mjesto gdje se okuplja narod Božji da slavi sakramente, napose euharistiju, i da sluša Božju riječ, a zatim da obavlja izvanliturgijske zajedničke i pojedinačne molitvene oblike.

Iz navedenog je vidljivo koliko je složen zadatak graditi crkvu. Crkvu-gradevinu treba, u prvom redu, „vidjeti iznutra”, treba je graditi iz njezinoga nutarnjeg sadržaja, iz njezine „duše”. U praksi se često događa suprotno. Arhitekti i investitori su ponajprije poneseni vanjskim izgledom, i svi naponi se kreću oko toga „vanjskog”. Rekli smo već u prvom od ovih priloga (v. SB 1-1985, str. 38-42) da ni taj vanjski izgled nije nevažno pitanje, ali valja naglasiti da rješenje nutarnjeg sadržaja crkve-gradevine ne smije doživjeti prisilni smještaj sakralnih mjesta ili predmeta, što je sadržaj crkve-gradevine. Graditelji moraju dobro poznavati tu „dušu”, koja se sastoji od više elemenata ali koja je, u konačnom, sva bitno povezana i upućuje na isti cilj: da okupljena zajednica postaje sve više Ekklesia-Zajednica-Božja živa gradevina.

Nutarnji sadržaj crkve-gradevine je, kako upravo rekosmo, raznolik u svojim elementima i po svojoj namjenskoj usmjerenosti: euharistijsko slavlje, npr. zahtijeva drukčiji odnos nutarnjeg prostora crkve negoli sakramenti krštenja ili pokore; služba sakramenata opet upućuje na jedan a služba propovijedanja na drugi raspored prostora; izvanliturgijski oblici zajedničke molitve imaju vlastite zahtjeve, različite npr. od tihog klanjanja pred tabernakulom ili od pojedinačne meditacije. Zadaća je graditelja da sve te sadržaje „pomiri”, dapače da, barem u zamisli, od njih započne svoje razmišljanje o crkvi-gradevini. Dakako, graditelj mora također biti upućen u stanovitu hijerarhijsku ljestvicu tog sadržaja.

U unutarnji, sržni sadržaj crkve-gradevine ubrajamo ove elemente: oltar, ambon, mjesto predsjedatelja slavlja, mjesto zajednice okupljenih vjernika, mjesto krštenja, mjesto sakramenta pokore, mjesto pohrane svetih čestica euharistije, i druge manje važne pojedinosti.

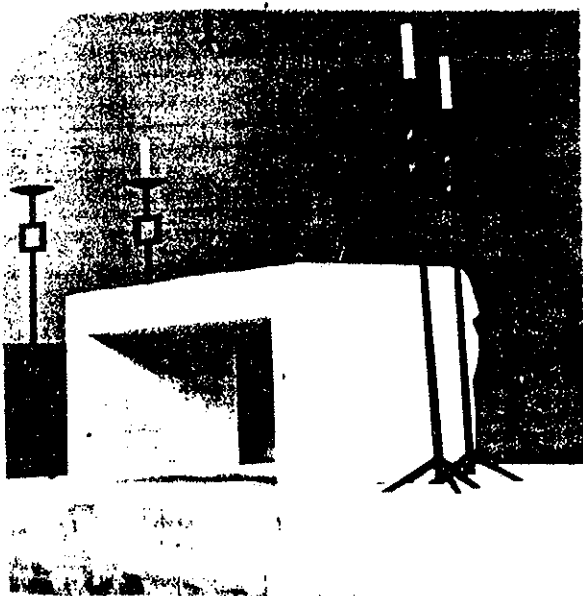
S navedenih elemenata, dobro raspoređenih u nutarnjem prostoru crkve-gradevine, odvijaju se liturgijski obredi i drugi molitveni oblici, uz aktivno sudjelovanje (za zajedničke oblike, napose liturgijske) dvaju „tijela“: „tijelo“ predvoditelja i poslužitelja slavlja, i „tijelo“ okupljene zajednice vjernika. Takva podjela je u liturgiji nezaobilazna. Ona izlazi iz same naravi liturgije (usp. SC, 7).

Iz takve podjele stvara se prostorno uređenje crkve-gradevine u kojem su istaknuta dva mjesta: *mjesto za predvoditelje* i *mjesto za okupljenu zajednicu*. Riječ je, dakle, o svetištu ili prezbiteriju s jedne strane, te o prostoru koji se redovito zove lađa ili brod crkve-gradevine s druge strane. Oba spomenuta mjesta su temeljna u nutarnjoj arhitekturi crkve. Ona su određeni okvir u koji treba smjestiti pojedinosti različite važnosti. Nije, naime, jednako važno mjesto oltara i mjesto pjevačkog zbora. Isto vrijedi i za druge pojedinosti. Izbliže ćemo promotriti te pojedinosti, odnosno njihov raspored unutar crkve-gradevine.

Oltar kao polazište i kao središte crkve-gradevine

a) Teološka utemeljenost oltara

Oltar je najsvetiji predmet liturgije i najčasniji predmet crkve-gradevine. Oltar je uzrok i bit te gradevine, jer se euharistiju, u posebnim slučajevima, može slaviti i izvan crkve, ali ne i bez oltara, ma kakav on bio. „Oltar je polazište i cilj za svaki sakramentalni događaj. Prava crkva, to je oltar (. . .). Sve ostalo u zgradi crkve je dopuna, imitacija oltara” (N. Cabasilas).

Oltar je stol vazmene žrtve i vazmene gozbe.

Oltar je stol za euharistijsku gozbu, oltar je stol vazmene žrtve i vazmene gozbe (usp. *Rimski pontifikal – red posvete crkve i oltara*, izd. KS, Zagreb 1980., br. 3, str. 76), oltar je žrtveni kamen i, nadasve, oltar je simbol Krista. Stari su crkveni Oci jednodušni u takvom viđenju oltara:

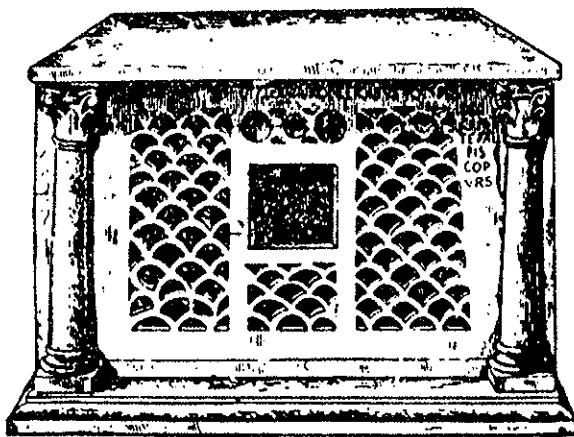
„Podite svi da se nadete zajedno u Božjem hramu, podno istoga oltara, tj. u Kristu Isusu” (sv. Ignacije Antijohijski).

„Oltar je Krist, jer je Krist kamen izabrani, kamen zaglavni, kamen dragocjen” (sv. Ćiril Jeruzalemski).

„Oltar simbolizira Krista koji je nazvan 'stijena života' i 'kamen ugaoni'” (Šimun Solunski).

Iako se kroz duga stoljeća bio ustalio običaj, čak i propis, da se u oltaru čuvaju tjelesa ili moći mučenika, potrebno je naglasiti da „oltar nije grob, oltar je Krist” (A.M. Roguet). S tog je razloga posve logično što se u Uredbi misala Pavla VI. više ne nalaže nego samo preporučuje običaj čuvanja moćiju mučenika ili svetaca u oltaru (usp. br. 266). Ono što se naglašava i nalaže u Uredbi, nisu, dakle, moći nego posvećeni kamen (usp. br. 265). Taj posvećeni kamen, koji je zapravo čitavi oltar kad je od kamena, predstavlja Krista, što se, u simboličko-tipskom smislu, povezuje s onim kamenom iz kog je provreo izvor i utažio žeđu izraelskom narodu na putu kroz pustinju (usp. Izl 17,6).

Mučenička tjelesa nisu čast oltaru nego je radije grob mučenika počašćen oltarom (sv. Augustin) /Rim – oltar sv. Aleksandra, V. st.

Ta se identifikacija oltara s Kristom temelji na Sv. pismu, što je već vidljivo iz upravo spomenutog odlomka knjige Izlaska. Sv. Pavao razvija taj sadržaj u poslanici Korinćanima gdje kaže: „Htio bih da znate, braćo (. . .) da su svi naši očevi pili isto duhovno piće. Pili su, naime, iz duhovne stijene, a ta stijena bijaše Krist” (I Kor 10,1-4).

Nije li stoga opravdano što je kršćanska tradicija poklanjala veliku pažnju tomu središnjem znaku-simbolu kršćanske liturgije. Za kršćane je taj simbol kamen-stol predstavljao „središte svijeta” (J. Hani). U tom svjetlu treba razumjeti gore navedene otačke i biblijske izričaje.

b) U jednoj crkvi jedan oltar*

Sve do VI. st. sačuvao se običaj, koji je bio postao i pravilo, da se u jednoj crkvi nalazi samo *jedan oltar*. I u tom su otačka svjedočanstva vrlo poučna:

„Bog je jedan i Krist je jedan i Crkva je jedna i stol je jedan na Gospodnjoj stijeni sazdan. Drugi se oltar (. . .) ne može postaviti” (sv. Ciprijan).

„Crkva ima jedan oltar, a heretici imaju mnogo oltara” (sv. Jeronim).

Iza VI. st., uza svu teološku utemeljenost jednog oltara u jednoj crkvi, kasnija su stoljeća prešla na praksu više oltara. Prvi su kršćani, doista, u tome vidjeli poganski običaj koji su kasnije najprije od pogana preuzeli kršćani-heretici, o čemu svjedoči i gore navedeni citat sv. Jeronima. Međutim, počev od VI. st., kršćanstvo je malo-pomalo posvuda popustilo težnji umnažanja oltara, u čemu se prepoznaje prastara napast čovjeka da uz Boga ima i druge, manje bogove.

Pojava umnažanja oltara najprije se pojavljuje na području Galije. U IX. st., u crkvi sv. Gala u Švicarskoj već ima sedamnaest oltara. U kasnijim stoljećima imamo istu sliku. Značajniji pokušaj vraćanja praksi jednog oltara bio je onaj s pokrajinske sinode u Pistoji (1786.). Pokušaj je, međutim, brzo propao, naišavši na osudu pape Pija VI., koji je tu propoziciju sinode nazvao „sumnjivom i čudnom”, jer je, kako kaže isti papa, više oltara u latinskoj Crkvi od prastarih vremena u običaju. Tek je Uredba Pavla VI. u obnovljenom misalu izrazila smjeliji korak u tom pravcu. Novi Rimski misal, doista, govori i o „drugim oltarima”, ali je očito da smjera praksi koja jasnije očituje simboliku izraženu jednim oltarom. U Uredbi Pavla VI. doslovno se kaže: „Drugih oltara neka bude manje. U novim crkvama valja ih postaviti u kapele koje su nekako odvojene od crkvene lađe” (br. 267). Nakana je očita: u jednoj crkvi jedan oltar. *Novi Red posvete oltara* kaže još jasnije: „U novim crkvama dolikuje da se podigne samo jedan oltar, da u jednom skupu vjernika jedan oltar označuje jednoga Spasitelja našega Isusa Krista i jednu euharistiju Crkve” (br. 7, str. 77).

Ne misli se, dakako, time kazati da smjernice i odredbe Pavla VI. zahtijevaju rušenje drugih oltara u našim starim crkvama. Bio bi to već odavno nadišli arheologizam i puritanizam što je, na žalost, učinio velike štete u nekim razdobljima crkvene povijesti, npr. za vrijeme baroka. Mnoga drevna umjetnička zdanja bila su deformirana rušenjem staroga i postavljanjem novoga. Mi danas bolje ocjenjujemo, barem za retrospektivne slučajeve, da to novo nije uvijek bilo i bolje.

c) Položaj oltara

Oltar je u crkvi-gradevini uvijek imao istaknuto mjesto. Riječ je o glavnom oltaru. Sve do VII. st., a u nekim krajevima, osobito na području Italije, sve do

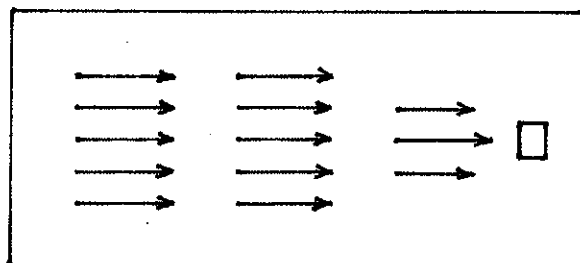
* Ovdje prenosim, čas doslovno čas prerečeno, dio članka što sam ga objavio pod naslovom „Značenje i raspored pojedinih mjesta u crkvi”, u SB 2/1975, str. 113-125.

XIII. st., bio je licem okrenut prema puku (M. Righetti). Nalazio se u apsidi, na prijelazu između svetišta i crkvene lađe, ili nešto više prema dnu apside, gdje je u crkvama bazilikalnog tipa bilo sjedište biskupa. Poznati su primjeri takvog položaja oltara u starim rimskim crkvama Sv. Ivana Lateranskog i Sv. Klementa. Zanimljive su i pojedinosti vezane uz te drevne oltare. Freske iz Sv. Klementa, slikane u XI. st., pokazuju kako na takvim oltarima još nije bilo ni svijeća ni raspela. Oltar je, prema tim freskama imao najnužnije: stolnjak, sveto posude i misal. Svijeće se tek stavljaju na oltar oko 1100., a križ tek u XIII. stoljeću.

Dva su čimbenika, kako se čini, uvjetovala promjene u položaju i predmetima oltara. Prvi je od njih, svakako, sve veća udaljenost koja se postupno počela stvarati između vjernika i predsjedatelja slavlja. Sve manje razumljivi latinski jezik tome je, dakako, pogodovao. Drugi je činilac teološke naravi: teologija sakramenata sve se više udaljuje od pastoralna, što se napose odnosi na poimanje euharistijskog otajstva. Izvjesno teologiziranje sve više ide prema mistifikaciji euharistije, prenaplašavajući njezin žrtveni karakter. Danas nam je i odveć jasno — promatrano iz svjetla Drugoga vat. sabora — koliko su, prenaplašavanjem tih pojedinosti, zapostavljeni drugi vidovi, očito ne manje važni.

Pitanje položaja oltara u Uredbi Pavla VI. iz novog misala postavlja se upravo pastoralno i teološki. U broju 262 Uredbe doslovno se kaže: „Glavni oltar neka se gradi odvojeno od zida da se može lako obilaziti i da se na njemu može vršiti služba licem prema narodu. Neka zauzima takvo mjesto da bude uistinu središte kamo se od sebe usređuje pažnja svekolike zajednice vjernika.” Odredba ima, kako se vidi, svoje pastoralno i teološko opravdanje: oltar mora biti nadomak vjernika, mora biti uočljiv, istaknut, okrenut prema zajednici, mora govoriti svojom temeljnom postojanošću i blizinom; oltar, zatim, mora imati središnje mjesto. Misli se na prostorno, odnosno položajno središte. Oltar predstavlja Krista, te i s toga teološko-simboličkog razloga najbolje pristaje položajno središnje mjesto, dakako u ravnoteži između dva „tijela” crkve-gradevine, tj. između svetišta i glavne lađe. Tu su moguća različita rješenja. Navest ćemo četiri sheme.

1. Prva shema slijedi bazilikalni i katedralni tip crkve-gradevine, prema kojoj je okupljena zajednica vjernika shvaćena kao narod Božji koji ide u susret svome Gospodinu. Svi su, prema takvoj slici, okrenuti u istom smjeru: predvoditelji i okupljeni vjernici. Oltar je u dnu apside, u istom smjeru. Ta slika ima svoju privlačnu teološku pozadinu, ali ona nema ničega što je za liturgiju važno. Liturgija nije samo hod, ona je i gozba, napose u svojem središnjem, euharistijskom

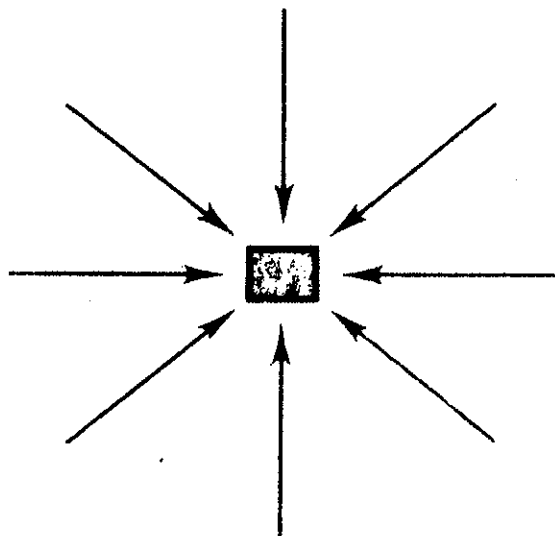

Schema bazilikalnog i katedralnog tipa crkve-gradevine.

slavlju. Ona je, zatim, dijalog predvoditelja i okupljene zajednice. Zato je koncilsko (obnovljeno) stajalište ispravnije. Ono je, osim toga, izraženo odredbom (usp. Uredba, br. 262).

Ako se ovu prvu shemu gleda i s uvaženom odredbom o okrenutosti oltara prema puku, ona je svejedno manje prikladna kao arhitektonsko rješenje. Kada se vjernik u takvoj crkvi nađe na dnu, onda ispred sebe vidi samo „leđa i opet leđa” (J. Gelineau), izuzev, dakako, predsjedatelja slavlja. Mogućnost za stvaranje zajedništva u toj je slici znatno smanjena.

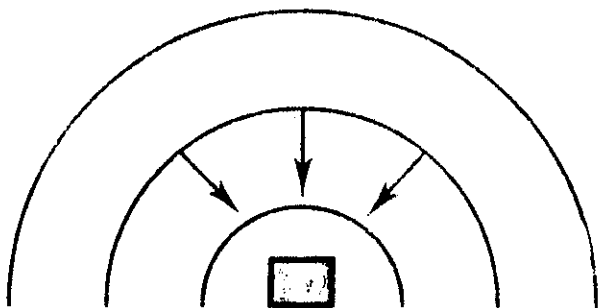
2. Druga moguća shema je nalik na kružnu građevinu u kojoj je oltar u geometrijskom središtu. U određenoj teološkoj viziji i ta se shema može braniti: okupljena zajednica okružuje oltar kao izvor života; ako se pak oltar uzima kao simbol Krista – što vrijedi i za prethodnu interpretaciju ove sheme – onda u takvoj shemi Krist biva srce okupljene zajednice.

Shema zatvorenog tipa crkve-gradevine, sa svih strana okrenute svom središtu.

Ta shema, koliko god bila privlačna u prvi mah, predstavlja stvarne poteškoće, napose praktične, liturgijsko-pastoralne naravi: okupljena zajednica je posve zatvorena a predvoditelji su prema takvoj shemi mnogima uvijek iza leđa.

3. Prema trećoj shemi, crkva je građena u obliku polukružnog amfiteatra. U njezinom dnu nalazi se oltar, kome se, prema nekim realizacijama, prilazi stepenicama.

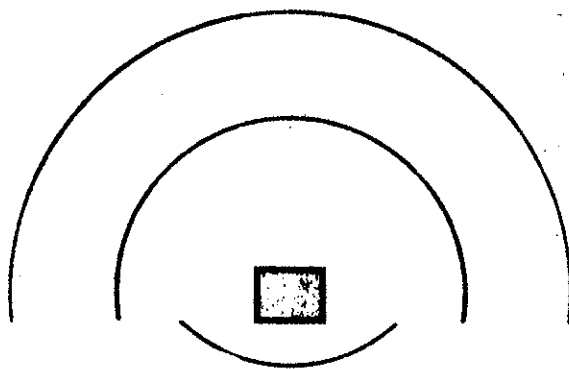

Shema crkve-gradevine tipa polukružnog amfiteatra.

Takva shema podsjeća na dvorane kazališnih i drugih svjetovnih sadržaja. U liturgijsko-pastoralnom smislu predstavlja poteškoću djelatnog učešća u bogoslužju, kao što su procesije za prinos darova ili za primanje pričesti.

4. Gledano s liturgijsko-pastoralnog stajališta, najpovoljnija bi shema bila slijedeća: u polukružnoj građevini u istoj je razini s jedne strane, u lađi, okupljena zajednica, a s druge, lagano istaknuto svetište.

Shema crkve-građevine s idealnim redom odnosa u kojem je aktivno sudjelovanje najlakše ostvarivo.

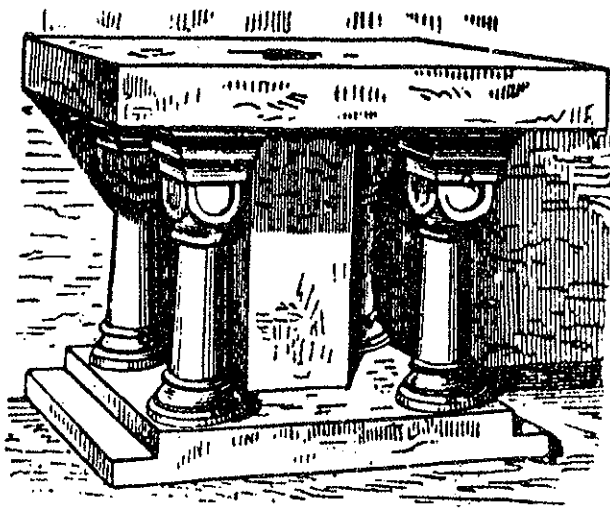
U takvoj je shemi sačuvana sva simbolika liturgijsko-teološke naravi a ujedno je idealna za aktivno sudjelovanje u liturgijskim slavljinama. Oltar tu nije samo simbolički daleki cilj, nego središnje mjesto stvarnog sudjelovanja.

d) Materija oltara

U ranom je kršćanstvu stol euharistije bio od drva ili od metala. Kako je i moglo biti drukčije? Crkve su najčešće bile privatne kuće ili prikrivena skloništa, kao što su katakombe, iako je dosta rano, već u III. st., bilo i stalnih crkvenih zgrada – domus ecclesiae (vidi SB 2-1985, str. 132). Kameni stol je u takvim vremenima jedva mogao doći u obzir. On bi se teško mogao premještati, odnosno prenašati, a iz povijesti ranog kršćanstva znade se da je pokretljivost oltara kao nepisano pravilo. Kršćani su u tom razdoblju progonjeni. Često nesigurni za stalnost svog boravka. Oltar ne žele izložiti profanaciji pogana. Nose ga sobom. Zato su najraniji poznati oltari vrlo maleni i od laganog materijala, drva ili metala.

S proglasom slobode kršćana, oltar, kao i čitava crkvena arhitektura, ulazi u novu fazu: drvo i metal sve češće se zamjenjuju kamenom, a u oltar se sve češće stavljaju relikvije mučenika. Dimenzije oltara ostaju relativno malene sve do IX. stoljeća. Oltari imaju najčešće oblik stola pravilnog četverokuta (M. Righetti).

Kamen je tako ušao u praksu i ostat će kao idealna materija kroz duga stoljeća. Taj doprinos kršćanske tradicije prihvaća i potvrđuje Uredba Pavla VI. u kojoj se o oltaru kaže: „U skladu s običajem i značenjem što je do nas došlo crkvenom predajom, ploča nepomičnog oltara neka bude od kamena, i to od prirodnoga kamena. No ipak, može se, prema sudu biskupske konferencije, uzeti i druga tvar, dolična, čvrsta i umjetnički obrađena” (br. 263). Oltar je simbolički rečeno temelj, ugaoni kamen, čvrsto uporište. Takvoj simbolici materija kamena očito najviše odgovara.

Sve do IX st. dimenzije oltara ostaju relativno malene. Oltari imaju najčešće oblik pravilnog četverokuta. Regensburg – oltar iz XI st.

Uloga oltara određena je već samim njegovim oblikom: oltar je stol za gozbu, stol za euharistiju. Stoga nije prikladno da se s oltara odvija neka druga služba, pa niti služba riječi, jer ova ima svoj stol, ambon. Još manje druge službe.

POMAGALA ZA PROPOVIJEDANJE

ANTE SEKELEZ, *Od srca k srcu*, 58265 Studenci [Župni ured] 1985. 235 x 165 mm, 143 str., 1500 d. – Zbirka propovijedi za nedjelje i najveće blagdane – godina „C”. Pisac razumljivim i jednostavnim riječima izlaže riječ Božju na temelju odlomaka iz evanđelja. Propovijedi su prvenstveno namijenjene pastoralnom svećenstvu a dobro će doći i svakom kršćaninu. Naručuje se kod autora.

STANKO ROMAC, *Ljubav i oprost*. Razmišljanja u liturgijskoj godini „C”. Zagreb 1985. 225 x 150 mm, 417 str. – Donosi razmišljanja uz liturgijske tekstove nedjelja, Marijinih i svetačkih blagdana te desetak prigodnih govora. Naručuje se kod autora: 58000 Split, Kazališni trg 3.

MARIO JURIŠIĆ, *Onostranski zvuci*, 58325 Tučepi 1985, 180 x 120 mm, 147 str. 500 d. – Govori i misli o smrti čovjeka, kršćanina. U prvom dijelu doneseni su općeniti govori, u drugom govori za posebna zanimanja, a u trećem misli o životu, prolaznosti, bolesti, starosti, smrti i uskrsnuću. Naručuje se kod autora.